

Ketuba ve Aile İçi Sorumluluklar

Erdinç İçten

T.C., Milli Eğitim Bakanlığı
İstanbul/Türkiye
erdinciciten@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3229-3930>

Öz: Yahudilik, yeryüzündeki en eski ve etkili dinlerden bir tanesidir. Bu etkisini “seçilmişlik” misyonunda bulan Yahudilik, evliliğe özel bir anlam yüklemiş ve bunun gerçekleşmesi için aileye büyük önem vermiştir. Yahudi cemaatinin temel taşı ailedir. Tanrı yeryüzünü “boş kalsın” diye değil, “oturulsun” diye yarattığı için, evlilik dinî bir kural olarak kabul edilmiştir. Erkek ya da kadın her Yahudi mutlaka kendi cemaatinden biriyle evlenmek zorundadır. Evlenen erkekler ise kadınlara kendi mallarından *mehir* vermelidir. Yahudi kızların mehir ve çeyizleri *ketuba* denen bir belgeye kaydedilmektedir. Aynı zamanda evliliğin de bir belgesi olan *ketuba*, kocanın, boşanması ya da ölmesi durumunda eşine vermek üzere taahhüt ettiği, kadının ekonomik haklarını güvence altına alan bir belge konumundadır. Kadının hangi durumlarda *ketubasının* ödenip ödenmeyeceği aile içindeki bazı sosyal durumlarla ilişkilidir. Koca, kadının sağlık yardımını karşılamayı; kaçırılmışsa fideye ödeyerek onu kurtarmayı ve defin işlemlerini *ketubaya* yazılmışsa yerine getirmek zorundadır. Bu makalede *ketuba* ve onun aile içi sorumluluklarına etkisi araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Evlilik, Aile, *Ketuba*, Sorumluluklar, Mehir.

Geliş Tarihi/Received Date: 03.02.2020

Kabul Tarihi/Accepted Date: 19.04.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Citation: İçten, Erdinç. “Ketuba ve Aile İçi Sorumluluklar”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (Haziran 2020), 229-255.

Ketuba and Intrafamilial Responsibilities

Abstract: Judaism is one of the most influential religions on earth. Judaism, which found this effect in its “election” mission, placed a special meaning on marriage and gave great importance to the family to make it happen. The cornerstone of the Jewish community is the family. Since God created the earth not as “empty” but “sit”, marriage was accepted as a religious rule. Every Jew, man or woman, must absolutely marry one of his own community. Men had to give women their own goods. The cities and dowry of Jewish girls are recorded in a document called *ketuba*. *Ketuba*, which is also a document of marriage, is a document that the husband undertakes to give to his wife in case of divorce or death, which guarantees women's economic rights. Whether or not the woman's ketup is paid depends on some social situations in the family. The husband had to carry out the woman's medical aid, to save her by paying a ransom if she was kidnapped, and if she was buried in *ketuba*. In this article, the effect of *ketuba* and its effects on family responsibilities will be searched.

Keywords: Judaism, Marriage, Family, *Ketuba*, Responsibilities, Mohar

Özet

Yahudilik, Sâmi din geleneği içerisinde monoteist yapıdaki bir dindir. Dünyada bilinen dinler içerisinde evlilik kurumuna en fazla değer veren dinlerden birisi de Yahudiliktir. Yahudi topluluğunun temel taşı ailedir. Yahudi anlayışında Tanrı yeryüzünü “boş kalsın” diye değil, “oturulsun” diye yaratmıştır. Bu meyanda evlilik kutsal kabul edilmiş ve bekâr kalmak hoş karşılanmamıştır. Talmud’da evli olmayan bir erkek gerçek bir adam sayılmamış, ancak eve bir kadın girmesi ile bereketin geleceği ifade edilmiştir. Ayrıca eşi olmayan bir erkek Yahudiliğe göre neşeden yoksun kalmıştır.

Yahudilik her şeyden önce bir şeriat dinidir. Olaya bu şekilde bakıldığında evlilik de Yahudi hukuku açısından bir emir olarak algılanmaktadır. Evlilikle ilgili dikkat çekici noktalardan biri de evlilik kontratı adı verilen *ketubadır*. Kelime olarak “yazılmış” anlamına gelen “*ketuba*”, evliliğin yazılı belgesidir. Yahudilikte kocanın, boşanma ya da ölmesi halinde karısına vermek üzere taahhüt ettiği bir nevi ekonomik güvencedir. Dinî mahkemelerde ve şahitler huzurunda hazırlanan *ketuba* iki kısımdan oluşmaktadır: Asıl *ketuba* ve ilave *ketuba*. “Asıl *Ketuba*” hukuken kadına ödenen asgari şarttaki miktarın yazılı olduğu belgedir. Bu belgeye bakire için 200 dirhem, dul için 100 dirhem kaydedilmektedir. *Ketuba*, evliliği yasallaştıran çok önemli bir enstrümandır. Bu saygınlıktan dolayı evliliklerin tümünde temel unsur olarak bulunmaktadır.

Yahudilik, ailenin kurulması aşamasında erkeğe ciddi sorumluluklar yüklerken kadına da *ketuba* ile çok sayıda haklar tanımıştır. Ancak aile içi sorumluluklar açısından bu kurallara uymayan kadınlar da bazı haklardan mahrum bırakılmışlardır. Aile içerisinde günümüzdekine benzer bir şekilde yemek, ekmek, çamaşır ve bulaşık gibi ev işlerinin tamamı kadının görevleri arasında yer almaktaydı. Kadının yiyecek, giyecek ve cinsel ihtiyaçlarını karşılamak da erkeğin vazifesi idi. *Ketubalarda*, kadı-

nın yükümlülüğü olarak kabul edilen birçok husus daha vardı. Yahudilikte kadının babasının evine gitme, şenliklere, cenaze törenlerine katılma, akraba ve hanım arkadaşlarının davetlerine gidebilme ve onları misafir etme hakkı olduğu belirtilir. Ancak yine de tüm bunlar kocanın iznine tabidir. Kadının yeri evdir ve kadın, kocasını dinlemez ve boş işlerle uğraşırsa, kocasının hoşlanmadığı kişilerle faydasız sohbetlere girerse, Talmud, kocanın karısına *ketubasını* vermeden onu boşama hakkı olduğunu belirtmektedir. *Ketubalara*, erkeğin “kadına saygı ve itibar” göstermesi gereği de eklenmiştir.

Aile içi yaşamın korunması için *ketubalarda* birçok konuya değinilmiş ve bunlara son derece dikkat edilmiştir. Bunlardan birisi de cinsel hayat’tır. Yahudi hukukuna göre “çok kadınla evlilik” meşru iken, “çok kocalık” yasaklanmıştır. Tevrat, erkeğin karısını hiçbir şekilde “karılık hakkından” mahrum etmemesi gerektiğini bildirmektedir. Karı-koca eğer aralarında bu ilişkiyi bitirirlerse evlilik geçerliliğini yitirir. Bazı *ketubalarda* kadının cinsellik hakkından mahrum edilmemesi, açıkça olmasa da imâ yoluyla belirtilmiştir. Yahudiliğe göre kadının kocası ile cinsel birliktelik yaşamak istememesi, bir “başkaldırı” anlamı taşımaktadır. Aslında bu, kadından çok koca için onur kırıcı bir durumdur. Bu durumdaki bir kadının *ketubası* iptal edilirdi. Kadınların kocalarına mutlak itaati önemliydi ve hiçbir şekilde isyan etmemeleri gerekiyordu.

Yahudi kutsal metinleri sadece kadınlara sorumluluklar yüklememekte ayrıca erkeklerin de yapmaları gereken bazı eylemleri açıkça belirtmektedir. Aslında bu eylemler kadınların hakkı anlamına da gelmektedir. Evin ihtiyaçlarını karşılamak, ateşin yakılması, hayvanların kesilmesi, karısının giyimini-kuşamını sağlması erkeğin sorumluluğundaydı. Kadının *ketuba* haklarına göre bir başkasıyla evlenmediği sürece, onun geçiminin sağlanması ve beslenmesi kocası tarafından karşılanmak zorundadır. Bunların yanında koca, karısının hastalığı süresince onun ilaç ve sağlık hizmetini sağlamakla da yükümlüdür. Ancak gerek Talmud’da gerekse Talmud sonrası eserlerde böyle bir zorunluluğa işaret eden ifadelerle açıkça *ketubalarda* rastlanmamaktadır. Muhtemelen bu yükümlülükler *ketubaların* içinde geçen cümlelerin arasına serpiştirilmiş olmalıdır.

Özellikle eski dönemlerde kadınların kaçırılması veya esir edilmesi gibi durumlar yaşanabilmekteydi. Eğer kadın evliyse kadının kurtarılması kocasının görevidi. Bazen de kadın için fidyeye isteniliyor ve koca bunun altından kalkamıyordu. Bu tip durumlarda Yahudi cemaati kendi arasında para toplayarak Rabbin rızasını kazanmak adına kadına yardım edebiliyordu. Kocanın karısını kurtarmak için fidyeye ödeme zorunluluğu daha sonraları Yasa’ya dahil olmuştur denilebilir. Koca, bu durumu özel bir şart olarak *ketubada* üstlenmiş ve belli bir cümle ile ifade etmiştir. Günümüzde fidyeye probleminin son bulmasıyla *ketubalarda* bu tip cümlelere rastlanılmamaktadır.

Erkeğin bir diğer görevi de karısı öldüğünde onu defnetmesidir. I. Mabad dönemine gidildiğinde bazı *ketubalarda* bu zorunluluğa rastlanılmaktadır. Ancak genelde *ketu-*

balarda bunu açık bir şekilde görmemiz pek mümkün değildir. *Ketubada* açıkça belirtilmiş olmasa da bu zorunluluk kocanın yasal olarak yerine getirmesi gereken bir görevdir. Kocanın, karısının defin işlemini tamamlaması zorunluluğu, erken dönemlerden beri aile olmanın temel ve doğal bir sonucuydu. Birçok Yahudi âlim *ketubada* yazmasa bile kadının kocası tarafından gömülmesini evliliğin altı şartından biri olarak saymaktadır.

Görüldüğü üzere Yahudilik, aile ilişkisine son derece önem vermiş, karı-kocanın birbirlerine karşı bazı sorumlulukları olduğunu açıkça belirtmiştir. Kadınları güvenceye almış, evlilik süresince kocasının sözünü dinleyen kadınlara boşanma aşamasında haklarının kaybolmaması için *ketubada* birçok hak tanımıştır. Eğer kadın kocasını dinlemez, ona isyan ederse *ketubadaki* haklarından faydalanmadan kocası onu boşayabilirdi. Bunlar özellikle kadın hakları adına o dönemde atılmış önemli adımlardır. Bugün de *ketuba* ile kadınlara bu hakları tanınmakta ve boşanma durumunda *ketubadaki* yazılanlara sahip olabilmektedirler.

Summary

Judaism is a monotheistic religion within the Semitic religious tradition. Judaism is one of the religions known in the world that gives the greatest importance to the institution of marriage. Family is the building block of the Jewish community. God has not created the earth not to be “empty” but to be “occupied”. In this regard, marriage has been considered as sacred and being single has not been approved. A single man has not been considered as a real man in the Talmud, however it has been stated that having a woman in the house will bring forth abundance. Moreover, Judaism considers a man without a spouse as devoid of joy.

Judaism is first and foremost a religion of sharia. When considered from this perspective, marriage is considered as an order from the perspective of Halakha (Jewish law). One of the striking aspects with regard to marriage is the contract of marriage known as *ketubah*. The word “*ketubah*” meaning “to write” corresponds to a written enactment of marriage. It is a kind of economic assurance provided in Judaism by the husband to the spouse in case he passes away or the couple is divorced. Prepared at religious courts and in the presence of witnesses, the *ketubah* is comprised of two sections: principal *ketubah* and additional jointure. Legally, the “Principal *Ketubah*” is the document indicating the minimum amount paid to the woman. A virgin’s *ketubah* is valued at 200 zuz and 100 zuz for a widow. *Ketubah* is a very important instrument that legalizes marriage. Hence, it is considered as a primary factor in all marriages.

While Judaism encumbers the man with serious responsibilities when establishing the family, it has also provided many rights to the woman by way of *ketubah*. However, women who have not obeyed these rules with regard to domestic obligations have been deprived of certain rights. Similar to our day, all household chores such as cooking, making bread, washing the dishes were considered among

the duties of women. It was the obligation of the man to cater for the food, clothing and sexual needs of the woman. There were many other factors in *ketubahs* that were considered as obligations of the woman. It is indicated in Judaism that the woman has the right to go to her parents' house, attend festivities, funerals and parties organized by relatives and female friends and to host them at her house. However, all these are subject to the approval of the husband. Home is the location of the woman and it is indicated in the Talmud that the husband has the right to divorce the woman without giving her the *ketubah* if the woman does not obey her husband, deals with trivial stuff or gets involved in unnecessary conversations with individuals disapproved by her husband. It has also been included in the *ketubahs* that the man should "revere and respect the woman".

Many issues have been mentioned in the *ketubahs* for the protection of domestic life and significant attention has been drawn on these issues. One of these is sexual life. According to the Halakha, while it is permitted to "marry more than one wife", it is forbidden to "marry more than one husband". It is indicated in the Torah that the man should in no way deprive his spouse from the "right of wifeness". The marriage loses its validity if the husband-wife end their relationship. It has been implied in some *ketubahs* that the woman should not be deprived of the right for sexuality. According to Judaism, the unwillingness of the woman to establish sexual relations with her husband is considered as "rebellion". Actually this is more humiliating for the husband rather than the wife. The *ketubah* of a woman in such a circumstance would be cancelled. The absolute obedience of the women to their husbands was very important and they could in no way rebel.

Jewish sacred texts not only encumber women with responsibilities but also clearly specify some actions that should be avoided by men. Actually, these actions can also be considered as the rights of women. Meeting the needs of the household, burning the fire, slaughtering the animals, providing clothing for the spouse were among the responsibilities of the men. According to the rights of women indicated in the *ketubah*, the husband was obliged to provide for the woman unless she married someone else. Moreover, the husband is also obliged to provide medications and healthcare services to the wife throughout her sickness. However, expressions that openly point out such obligations are observed neither in the Talmud nor in post-Talmud works. These obligations are most likely scattered among the sentences in the *ketubahs*.

Women could be kidnapped or enslaved especially in early periods. If the woman was married, the husband was obliged to save her. Sometimes ransoms were asked for the women which the husband could not pay. In such cases, the Jewish community could collect money and help the woman in order to earn the approval of God. The obligation of the husband to pay ransom to save his spouse was included in the Law in later years. The husband took on this obligation as a special

provision in the *ketubah* expressing it with a certain sentence. Today, there are no such sentences in *ketubahs* since the ransom issue has ended.

Burial of the spouse is another duty of the man. This obligation was not present in some *ketubahs* during the 1st Temple period. However, it is generally not possible to see these expressed clearly in the *ketubahs*. This is a legal obligation of the husband even if it has not been indicated explicitly in the *ketubah*. The obligation of the husband to fulfill the burial procedures for the wife was the primary and natural result of being a family since the early periods of time. Many Jewish scholars consider the burial of the wife by the husband as one of the six conditions of marriage even if it has not been specified in the *ketubah*.

As can be seen, Judaism has given significant importance to the family relationships thus putting forth openly that the husband-wife have mutual responsibilities. It has secured the women and provided many rights to women who have obeyed their husbands by way of *ketubahs* in order to ensure that their rights are not overlooked during divorce. If the woman does not obey her husband and rebels, her husband could divorce her without giving her rights indicated in the *ketubah*. These are important steps for women rights taken during that period of time. These rights are provided to the women in our day as well by way of *ketubahs* and in case of a divorce they have the right to everything indicated the *ketubah*.

Giriş

Kendi tarihini yaklaşık olarak dört bin yıl öncesine götüren ve monoteist yapıdaki belki de en eski din olan Yahudilik, aynı zamanda millî bir dindir. Tanrı'nın ahitleştiği bir kavim olarak Yahudiler, tarih sahnesinde özel bir ilgiye mazhar olmuşlardır. Bu dinin ortaya çıkmasında Filistin bölgesinin önemli bir rolü olmuş; yüzölçümü küçük de olsa geçmişte bu bölgede yaşamış insanların kültürleri, düşünce tarihi ve ahlâk ilkeleri bakımından muazzam bir etki bırakmıştır¹. Yahudiliği, bu birikimi hesaba katmaksızın anlamak mümkün değildir. Yahudilik denince ilk akla gelen Yahudi milleti² kavramı Hz. İsa'dan çok önce bu topraklarda derin etkiler bırakmış ve bu durum çok değerli bir kültürel mirasın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu miras Yahudi hukukunun (Alaha) gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Gerek Yazılı Yasa (Torah Şebihtav) gerekse Sözlü Yasa (Torah Şebealpeh) bu dönemde oluşturulmuştur.

Yahudi hayatında ailenin rolü tartışılmayacak kadar önemlidir. Ailenin oluşmasında evlilik âdeta kutsanmış ve soyun devamına özel bir önem verilmiştir. Bu makede evlilik öncesi olmazsa olmaz şartlardan birisi olan *ketubanın* önemine ve onun ailedeki sorumluluklar açısından işlevine değinilecektir. *Ketubada* yazılı şart-

¹ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 9.

² Annamari Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş* (İstanbul: Kırkambar yayınları, 1999), 140.

lar kadının temel hakları olarak görülmektedir ve erkek/koca bunları karşılamak zorundadır. Kadının ekonomik anlamda bir garantisi olan *ketuban*ın hangi şartlarda ödeneceği, kocaya ve aileye karşı sorumluluklar bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Yahudi Evliliklerinde Ketuba ve Önemi

Bir eş bulma, evlenme ve aile kurma isteği hemen hemen bütün dinlerde ve aynı zamanda tüm kültürlerde olgunluğun ayırt edici bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Yahudilik, dünya dinleri içerisinde evlilik kurumuna en fazla değer atfedenlerden biridir. Evliliğe verilen önem birçok ritüelin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, evlilikle ilgili dikkat çeken olgulardan birisi de “evlilik sözleşmesi” yani *ketubadır*⁴. Bu sözleşmede ilgili iki tarafın varlığı dikkat çekmektedir. Bunlar karı ve kocadır. Son zamanlarda ortaya çıkan modern evliliklerde pratikte bir evlilik anlaşmasına ihtiyaç duyulmamaktadır.⁵ Dolayısıyla Yahudiler arasında evlilik öncesi sözleşme yazma geleneği hâlen yürürlükte olsa da, evlilikteki önemi modern hukukun evlilik üzerindeki etkilerinden dolayı kısmen de olsa gölgelenmiştir. Buna rağmen en çok bilinen ve en sık kullanılan ifade ile *ketuba*, bugün de varlığını koruyan kadîm bir gelenek olarak mevcuttur ve Yahudi evlilikleri bağlamında analitik ve tarihî açıdan bazı değerlendirmeler yapmamıza imkân vermektedir.

Tannâitîk literatür incelendiğinde karşımıza *ketuba* adlı belge çıkmaktadır ancak Kitâb-ı Mukaddes’te bu belgeye değinilmemektedir.⁶ Hayata dair birçok kesit sunan *ketuba*, Yahudilerin geçmişteki hayatları hakkında da çeşitli kayıtlar içermektedir. Ayrıca ilgili tarafların üzerinde uzlaştıkları yasal bir belge olarak, aynı zamanda eşlerin birlikte yaşama biçiminin Yahudi hukuku tarafından da tasdik edilmesidir.⁷ Yahudi evliliklerinin şeklini incelemek isteyen ve onun karakteristik özelliklerini araştıran birisi için *ketubayı* tanımaktan daha iyi bir yol yoktur, denilebilir.

1.1. Ketuba Nedir?

İster *Sefer Ketuba* (Ketuba Kitabı), ister *Shetar Ketuba* (Ketuba Belgesi) veya sadece *Ketuba* kelimesi ile ifade edilsin; bu terimler arasındaki tarihî ilişkinin detayları hakkında doyurucu bir bilgiye sahip olmadığımız belirtilmelidir. Aileler, aralarında

³ Rachel Biale, *Women and Jewish Law, An Exploration of Women’s Issues in Halakhic Sources* (New York: Schocken Books, 1987), 44.

⁴ Ketubot kelimesinin çoğul kullanımıdır. İbranice bir kelime olan *ketuba*’nın literatürde çok sayıda farklı isimlendirmesi mevcuttur. Örneğin Ketuba, Ketubah, Kethubah, Khethubba gibi. Shalom Sabar, *The Beginnings and Flourishing of Ketubbah Illustration in Italy: A Study in Popular Imagery and Jewish Patronage During the Seventeenth and Eighteenth Centuries* (Los Angeles: University of Columbia, 1987), 1.

⁵ M. Louis Epstein, *The Jewish Marriage Contract, A Study in the Status of the Woman in Jewish Law*, (New York: Jewish Theological Seminary of America, 1927), 1.

⁶ Solomon Zeitlin, “The Origin of the Ketubah”, *JQR*, n.s.24 (1933-34), 1.

⁷ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 2.

anlaştıklarında bunu yazıya dökerler ve bunun adına Tena'im sözleşmesi adını verirlerdi. Bundan sonraki süreçte ikinci bir safha olan *ketuba* yani evlilik sözleşmesinin hazırlanması gerekmektedir. *Ketubanın* Tanrı ile Musa peygamber arasındaki sözleşme misali sembolik bir anlam içerdiği ifade edilmektedir. Musa peygambere vahiy gönderildiğinde Tanrı, İsrâil ile bir ilişkiyi yazarak onlara değer verdiğini göstermiştir. İşte buradan yola çıkılarak *ketuba*, eşlerin birbirlerine karşı yükümlülüklerini bildiren sözleşme olarak Tanrı ile Musa peygamber arasındaki ilişkiye benzetilmiştir.⁸

Yüzyıllar boyunca Yahudi evliliklerinin içinde tamamlayıcı bir rol oynayan *ketuba* büyük bir öneme sahiptir. Kelime olarak "yazılı araç", "yazılmış" anlamlarına gelen "ketuba", evliliğin bir nevi yazılı belgesidir. *Ketuba*, *sefer kethubah* (Kethubah book) veya *shetar kethubah* (document of the kethubah) deyimelerinin kısaltılmış halidir⁹. Yahudilikte kocanın, ölmesi ya da boşanması durumunda karısına vermek üzere taahhüt ettiği ve kadının ekonomik açıdan güvence altına alındığını gösteren yazılı bir kayıttır. Bu belgeye göre kadına ait olan *ketubada* belirlenen miktarın tazmini söz konusu olduğunda kocanın bütün mal varlığı (taşınır ya da taşınmaz) ipoteklenmiş olmaktadır.¹⁰ Önemli rabbilerden biri olan Raban Şimon ben Gamliel, *ketubanın* Yazılı Tora'dan çıkarılan kanunlar içerisinde bulunduğunu belirtmiştir¹¹. Rabbi Meir'in¹² de benzer düşüncede olduğu görülmektedir. Ancak *ketuba*, Yazılı Tora'nın içerisindeki kanunlardan ziyade, kanaatimizce rabbiler tarafından geliştirilmiş bir enstrüman olarak nitelendirilebilir. Yazılı Tora'dan önce, evlilik esnasında *ketuba* yazma geleneğine rastlanmaktadır. Ancak *ketubanın* şeklinin bugünkü şekline benzer olup olmadığı sorusunun cevabını verebilmek kolay gözükmemektedir. Genel kanaate göre *ketubanın* şekil yönünden gelişmesi çok daha sonraları olmuştur. Bunun sebebi de, yazılı bir sözleşmeden çok, erken dönemlerde şahitlerin

⁸ Aryeh Kaplan, *Made in Heaven, A Jewish Wedding Guide* (Jerusalem: Moznaim Publishing Corporation, 1983), 99.

⁹ Markus Cohn, "Kethubah", *The Universal Jewish Encyclopedia (UJE)*, Ed. Isaac Landman (New York: Universal Jewish Encyclopedia Co., Inc., 1948), 373.

¹⁰ Moses Mielziner, *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Ancient and Modern Times and Its Relation to The Law of State* (New York-Cincinnati: Bloch Publishing Company, 1901), 86.

¹¹ *The Babylonian Talmud*, Ketubot 10a, ed. Isidore Epstein, (London: The Soncino Press, 1938).

¹² Bar-Kohba sonrası dönemin büyük dinî liderlerinden sayılan bir tanna'dır. Hocaları arasında Rabbi Akiva gibi büyük âlimler bulunduğu nakledilmektedir. Bar-Kohba isyanı sonrası Galile bölgesinde Talmudik öğretilerin yeniden yerleşmesi için büyük çaba sarfetmiştir. Meir, profesyonel bir sofer (yazıcı) idi ve Ester Megilası'nı ezberden yazdığı ifade edilmektedir. Meir'in, Mişna'nın oluşturulması safhasında da belirleyici katkıları olmuş ve Yudah ha-Nasi, Meir'in düzenlemelerinden yararlanarak Mişna'nın son halini yayınlamıştır. Stephen G. Wald, "Meir", *Encyclopedia of Judaica*, ed. Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing House, 2007), 13: 776-777.

huzurunda yapılan sözlü anlaşmanın evlilik adına yeterli olmasıdır. Ancak Ketubot bölümüne bakıldığında *ketuba* yazılmadan eşlerin birlikte olmaları yasaklanmıştır¹³.

Erken dönemlerde *ketuba*, evliliği yasallaştırmaya yarayan çok önemli bir enstrümandı. Her evlilik töreninde bulunmuş olmasa da tüm evlilikler için yasal olarak daha sonraları ilk şart olarak telakki edilmiştir. Bu saygınlıktan dolayıdır ki evliliklerin tümünde temel unsur olarak yer almaktaydı. Aslında *ketuba*, kadını korumak amacıyla oluşturulmuştur. Kiduşin faslının ilk Mişna bölümünde, eski gelenekler hakkında bazı bilgiler karşımıza çıkmaktadır. Yazılı Torâ'nın vahiy olarak gönderilmesinden önce, bir adam bir kadına rastladığında, eğer her ikisi de rıza gösterirlerse, adam kadını evine götürür ve onunla birlikte olur, kadın onun eşi olmuş sayılırdı¹⁴. Yazılı Torâ'nın vahyedilmesinden sonra ise, bir adam bir kadınla evlenmek isterse öncelikle şahitlerin huzurunda bu kadını eş olarak almak zorundaydı. Ancak bu şahitlikten sonra kadın, adamın karısı sayılmaktaydı. Daha sonraları ise Alaha bazı şartlar ihdas etmiştir. “Ya para ile, ya kontrat ile ya da birlikte olma/cinsellik” kadının elde edilebilmesinin şartlarındanındır¹⁵. *Ketubalar*, konuyla ilgili uzman kâtipler (*sofer*) tarafından yazılırdı. Burada kullanılan malzeme çok önemliydi. Yahudilikçe temiz kabul edilen hayvan derisinden yapılmış parşömenler tercih edilmekteydi. Yahudiliğe zarar getirecek bir suç işleyenlerin *ketubaların* yenilenmesi şartı da koşulmuştur. Bu durum bize *ketuba* yazmanın ne kadar önemsendiğini göstermektedir.

Talmudik dönemde hem Filistin'de hem de Irak'ta *ketubaların* nişanla beraber hazırlandığı görülmektedir. *Bet Dinde* ve şahitler huzurunda hazırlanan *ketuba* iki kısımdan oluşmaktaydı: “*Asıl Ketuba*” (İkar) ve “*İlave Ketuba*” (Tosefet). “*Asıl Ketuba*”, hukuken kadına ödenmesi gereken asgarî miktarın kayıtlı olduğu *ketuba* idi. *Ketuba*-ya bakire için 200 dirhem, dul kadın için ise 100 dirhem kaydedildiği bilinmektedir¹⁶. Bu miktar evlenilecek kızın bekâretinin karşılığı anlamına gelmekteydi: “Sana bekâretinin bedeli ve Mûsâ'nın İsrail kızlarına ödenmesini emrettiği 200 dirhem (zuz) vermeyi taahhüt ediyorum.” *Asıl Ketubanın* her durumda yazılması kabul edilmiş ve uygulama da bu doğrultuda yapılmıştır. Kadın, babasının evinden hiçbir şey getirmese dahi, erkek tarafının *ketubaya* 5 veya 12 dirhem/zuz şeklinde sembolik de olsa bir rakam yazması gerektiği belirtilerek mehir vermeksizin kadına sahip olmanın zina olacağı ifade edilmiştir¹⁷.

¹³ Bâbil Talmudu, Ketubot 7a.

¹⁴ Moses Maimonides, *Mishneh Torah*, Book Four, ed. Leon Nemo (Yale Judaica Series, 1972.) 5.

¹⁵ Liliana Vana, *Yahudilikte Kadın*, trc. Mehmet Aydın (Konya: NKM Yayınları, 2013), 113.

¹⁶ A. Mordechai Friedman, *Jewish Marriage in Palestine* (Tel Aviv-New York: The Jewish Theological Seminary of America, 1980), 1: 240.

¹⁷ Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler, Abbâsi ve Fatimî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 365.

Yazılı evlilik kontratı ile ilgili ilk belge Tobit¹⁸ kitabında (M. Ö. 200-175) bulunmaktadır. Fakat bilinen ilk *ketuba*¹⁹, Elefantin (M.Ö. V. yüzyıl)Yahudi cemaatinin Aramîce Papirus'larında ve Ölüdeniz yakınlarında bulunan Babata (M. S. I. ve II. yüzyıl) arşivlerinde görülmektedir. Diğer belgeler Kahire Genizası'ndan²⁰ gelmekte ve bunlar X. yüzyıla tarihlenmektedir²¹. *Ketubanın* ne zaman hazırlanacağı çoğu zaman tartışma konusu olmuş; evlilikten önce yazılıp yazılmayacağı konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Evliliğin bizzat doğasındaki değişiklikler ve *ketubanın* fonksiyonunda meydana gelen daha sonraki gelişmeler, bize, onun nişandan nikâha nasıl evrildiği hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Genel uygulama, *Ketubanın* nikâh esnasında yazıldığını göstermektedir²². Nişandan nikâha giden bu ayırım her nasılsa Ortaçağ dönemlerinde yürürlükten kalkmış oldu. Bunun sebebi ise bize göre halkın ekonomik açıdan her iki kutlamayı düzenleyebilecek durumda olmamasıydı. Şu ifade yanlış olmayacaktır, günümüzde genellikle nişan ve nikâh bir arada kutlanmakta ve *ketuba* da bu esnada yazılmaktadır²³. Bu durum tarafların yükünü de azaltmış olmaktadır. *Ketubanın* içerisinde birçok teminatın varlığına rastlamaktayız. Kadın lehine olan garantiler olmazsa olmaz şartlar olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ketuba* ile benzeşen bazı belgelerin varlığı da bir gerçektir. Örneğin; dul kadınların nafaka haklarının gözetildiği “*ketubat isha*”, öksüz kızların güvencelerinin belirtildiği “*ketubat benin nukban*”, ayrıca erkek çocukların belli başlı teminatlarını kapsayan “*ketubat benin dikrin*” bunlar arasında sayılabilir²⁴. Görebildiğimiz kadarıyla belirtilen bu belgelerle çocuklar da anne ve babalarının mallarına vekil sayılmışlardır.

“*Ketuba*” terimi, sık sık “mohar” (mehir) kelimesinin eş anlamlısı veya “evlilik ücreti” ya da “çeyiz” olarak anılmaktaydı. Karâiler arasında ise *ketubanın* “Şetar hamohar” ismiyle anıldığı da belirtilmelidir. Bununla birlikte “*ketuba*” çeşitli hüküm-

¹⁸ Raguël, kızı Sara'yı çağırırdı. Elini tuttu ve kızını Tobyas'a vererek şöyle dedi: Onu sana emanet ediyorum, Musa'nın yarasına ve yargısına göre o senin karındır, onu götür. Sonra kızın annesine döndü ve yazı yazmak için kâğıt istedi, *evlilik sözleşmesi/ketuba* hazırladı. Bkz. Tobit, 7/14.

¹⁹ Vana, *Yahudilikte Kadın*, 121.

²⁰ 1896'da iki İskoçyalı bayan bilimcinin keşfettiği İbranice parşömenler oldukça ilgi çekti. 20. Yüzyıl boyunca bu parçalar üzerindeki çalışmalar sürdü ve Yahudi tarihinin karanlık sayılabilecek birçok bölümü aydınlatılmış oldu. Hem İsrail hem de Bâbil'den gelen bu malzemenin keşfi, Kahire Yahudi Cemaati'nin bu bölgelerle diğer Yahudi cemaatleri arasında bilgi alış verişini sağlaması açısından önemlidir. Kahire Genizası'nda bulunan malzeme arasında Filistin Talmudu'nun eski bir metni, birçok Midraş, Karâiler'e ait bazı yazılar, Talmud sonrası döneme ait dualar, Maimonides'e ait el yazısı mektuplar bulunmaktadır. Yahudi geleneğinde içinde dinî hususlarda yazıların bulunduğu kaynaklar veya belgeler imha edilmiyor, geniza denen bölümde saklanıyordu. Abraham Meir Habermann, “Genizah”, *EJ*, 7: 460, Menahem Ben-Sasson, “Genizah Cairo”, *EJ*, 7: 460-481.

²¹ Vana, *Yahudilikte Kadın*, 121.

²² Bâbil Talmudu, *Ketubot* 7a.

²³ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 16.

²⁴ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 3.

lere dayanmaktadır. Bunlardan bazıları tarihî bir konuma sahipti. Eski evlilik kontratları çoğu zaman, erkek nişanlı adına belirtiliyordu ve kızın ailesine hitap ediyordu. Bâbil'deki kontratlarda da durum bu şekildeydi. Mısır söz konusu olduğunda buradaki kontratların erkekler tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Fakat bunlarda da kızın babasına hitap edilmiştir. Yahuda çölünde bulunan Yunanca yazılmış bir evlilik kontratında ise kızın babası, kızını eş olarak erkek nişanlısına vermektedir. Bu belge bazı araştırmacıları, evlilik kontratının eski şekliyle, erkek nişanlı adına, kızın babası tarafından hazırlandığı tezini desteklemeye imkân tanımaktadır²⁵. Günümüzde *ketuban*ın işlevi kadim gelenektekinden pek de farklı yapıda ve konumda değildir. Onun belirgin etkisi Yahudi yasası üzerinde açıkça görebilmekteyiz. Ayrıca her *ketuba* bir diğerine kesin bir tarzda benzemektedir. Durum böyle olunca *ketuban*ın tesiri, haklar ve teminatlar açısından bakıldığında çok daha iyi anlaşılabilir. En azından araştırmamıza göre ikinci yüzyılın başlarında Tannâitik dönemde durum bu şekildeydi.

1.2. *Ketuban*ın Menşei ile İlgili Görüşler

Evliliği tasvir eden kutsal kitap yazıtları yani İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un metinleri, evlilik sırasında²⁶ ne *ketubadan* bahsederler ne de diğer yazılmış veya verilmiş başka şeylerden... Zaten bir *ketuba* kaleme almanın yasal zorunluluğunun kökeninin Tanah mı yoksa Rabbinik gelenek mi olduğu konusu, Mişna ve Talmud dönemi boyunca karşımıza çıkan en önemli tartışma konularındandır. *Ketuban*ın kaynağı ile ilgili bazı görüşler vardır. Bunlardan biri **Mideoraita** (De-Orayta), yani *ketuba*'nın direk Tora ve Musa'nın ilk beş kitabından türetildiği fikridir. Diğerisi ise, **Miderabbanan** (De-Rabanan) denilen ve *ketuban*ın rabbilerin içtihatları sonucu oluştuğunu kabul eden görüştür²⁷. Bugün bu görüşlerden ikincisi daha çok kabul görmektedir ki araştırmamızda ulaşılan sonuç da aynı yöndedir.

Ketuba nasıl ortaya çıktı? sorusunun cevabı önemlidir. Onun ortaya çıkışı hakkında farklı görüşler olduğu bilinmektedir. Bunların içinden belki de en önemlisi "Büyük Meclis" ya da "Yaşlılar Konseyi" adlarıyla şöhret bulmuş Sanhedrin²⁸ öncülüğünde tesis edilmiş olanıdır. Ayrıca birinci yüzyılın hemen başlarında Rabbi Şimon ben Şetah'ın rolü de inkâr edilemeyecek bir gerçekliktir. Çoğu zaman haksız yere *ketuba*, Şimon ben Şetah'a isnat edilmektedir. Buna karşılık, O, kadının hakla-

²⁵ Vana, *Yahudilikte Kadın*, 116.

²⁶ Buna karşılık, kutsal kitap metinleri koca'ya boşanma sırasında yazılı bir doküman (sefer keritout) verme zorunluluğu getirmiştir. "Bir adam bir kadın alıp onunla evlendiği zaman vâki olacak ki, onda utanılacak bir şey bulunduğu için, kadın onun gözünde lütuf bulmazsa, onun için boş kâğıdını yazacak ve onun eline verecek ve onu evinden gönderecektir." (Tesniye, 24/1-2).

²⁷ David Davidovitch, *The Ketuba Jewish Marriage Contracts Through The Ages* (New York: Adama Books, 1905), 114.

²⁸ Roma hâkimiyeti altındaki Filistin bölgesinde politik, dinî ve hukukî en yüksek yetkili kurum anlamına gelen Sanhedrin Yunanca synedrion (bir konsil) kelimesinden gelmektedir. Hugo Mantel, "Sanhedrin", *EJ*, 18. 21-23.

rını korumak için, büyük bir Alaha ile ilgili yeniliğin kaynağını teşkil etmektedir. Şimon ben Şetaḥ gerçekten yeni bir kural ihdas etmiştir: Buna göre, kocanın ve vârislerinin, boşanma veya koca'nın ölümü halinde *ketubada* şart olarak konulan miktarı karısına veya vârislerine verme zorunluluğu vardı. Bu kuralın, Yahudi şeriatı tarafından dayatılan bir zorunluluk olduğu hususu Mişna'da bulunmaktadır. Bunun için evlilik kontratında bu husus açıkça zikredilmese de uygulanması gerekmektedir²⁹.

2. Ketuba ve Aile İçi Sorumluluklar

Yahudilik, kadınların iffeti konusunda oldukça hassas davranmıştır. Kadının kocasına itaatkâr olması her zaman önemli görülmüş, kocayı aldatmak en büyük suçlardan biri olarak kabul edilmiştir³⁰. Kadın, baba evinden çıkıp kocasının evine geldiği andan itibaren onun tüm isteklerine boyun eğmelidir. Bu meyanda kocalarını dinlemeyen itaatsiz ve kavgacı kadınlar Tanah'ta kınanmışlardır: "Geniş evin içerisinde kavgacı karı ile birlikte olmaksızın, dam köşesinde oturmak daha iyidir"³¹. Tevrat'tan sonraki en önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkan Mişna ve Talmud, kadının kocasına ve ailesine karşı yükümlülüklerini şöyle açıklamaktadır: "Kadın, kocasının yatağını hazırlamalı, ekmeğini pişirmeli, çocuğunu emzirmeli, kirlenen elbiselerini yıkamalıdır"³². Yahudi aileleri içerisinde cariyeler olsa dahi, yukarıda sayılan hizmetleri koca karısına zorla yaptırmaya hakkına sahipti³³. Talmud'da ifade edilen bu görevlerin çeşitli *ketubalarda* karşımıza çıktığı görülebilir. Dolayısıyla bazen bu hizmetlerin yapılması için hizmetçilerin varlığına rastlanmaktadır³⁴. Ekonomik açıdan sıkıntı yaşamayan ailelerde hizmetçi ve cariyeler evin hanımına yardım amaçlı görevlendirilmişlerdir.

Yahudi tarihinin özellikle erken dönemlerinde kadınlar aile içerisinde ne kadar önemli olsalar da asla kocalarının statülerine ulaşamamışlardır³⁵. Bunun sebebi Yahudilikte kadına verilen değerle de ilgilidir diye düşünmekteyiz. Yahudilikte kadınlar, her zaman ve her koşulda kocalarına saygı göstermek zorundaydılar. Koca eve geldiğinde ayağa kalkması gereken kadın, kendisine söz verilmediği sürece konuşamazdı. Geniza dokümanlarında, koca eve geldiğinde hanımının onu karşılamak amacıyla ayağa kalkmamasının bile sıkıntıya sebep olduğundan bahsedilmek-

²⁹ Vana, *Yahudilikte Kadın*, 124.

³⁰ Tekvin, 3/16.

³¹ Süleyman'ın Meselleri, 25/24.

³² Bâbil Talmudu, Ketubot 59b.

³³ Bâbil Talmudu., Ketubot 61a.

³⁴ Zaman içerisinde kadınların işlerini yaptırmak için hizmetçilerden faydalandıkları görülmektedir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Shlomo Noble, "The Jewish Women in Medieval Martrology", *Studies in Jewish Bibliography History and Literature*, ed, Charles Bolin (New York: Ktav Publishing House Inc, 1971), 347-355.

³⁵ David S. Jacobson, "Family and Family Life", *UJE*, 4: 242.

tedir³⁶. Bir *ketuba*da ise şu ifadelerle rastlamaktayız: “Karşımda ayağa kalkacaksın ve bana hizmet edeceksin”³⁷. Bu kadının konumu ile ilgili çok net ve emir buyuran bir ifadedir.

Yahudi hayatının temelini evde başladığını görmekteyiz. Burada kadın evin yöneticisi, düzenleyip şekle sokandır. Tarihî kaynaklar ve gözlemler evin sorumluluklarının kadınlara yüklendiğini göstermektedir³⁸. Koca, çalışarak ailesinin rızasını kovalarken kadın da iffeti ile evde oturup çocuklarının yetiştirilmesi ve eğitilmesi³⁹ işi ile ilgilenmektedir. Kadının sorumluluğunda olan bir başka önemli nokta da “kocaya hizmet” konusudur. *Ketubalarda* çok sık rastlanan bir olgu olarak değerlendirilebilecek bu husus Yahudilik adına büyük önem arz etmektedir. Kadın, kocasına karşı şefkatli olmalı, bakımlı ve güzel giyinmelidir. Aksi takdirde koca evden soğur ve hanımına değer vermeyebilirdi. Yahudilerde karısına kötü davranan kocalar da mevcuttu. Doğal olarak korunma ihtiyacı hisseden kadınlar kocalarından şikâyetçi olabiliyorlardı. Kadının boşama hakkı olmadığı için devreye *bet dinler* girer ve eğer kadın kocasından şiddet görüyorsa, koca boşanma ile tehdit edilebilirdi. Ancak Maimonides, Alaha’ya göre üzerine vazife olan ev işlerini yapmayı reddetmesi durumunda kadının kırbaça dahi dövülebileceğini belirtmektedir⁴⁰. Ancak bu görüşün çok zorlama olduğu açıktır.

Tüm bu görüşlere rağmen kadın tamamen baskı altında da değildir. Arkadaşlarıyla görüşebilmekte; eğlencelere, cenazelere katılabilmekte; sevdiği kişileri ve akrabalarını evinde misafir edebilmektedir. Ancak bütün bu eylemler kocanın izin vermesi şartına bağlanmıştır. Yahudilikte kadının dışarıda bulunması çok da kabul edilir bir olgu değildir. Çünkü kadının yeri ne olursa olsun kendi evidir. Kadın kocasını dinlemez ve boş işlerle uğraşırsa, kocasının hoşlanmadığı kişilerle faydasız sohbetlere girerse, Talmud, kocanın kadına *ketubasını* vermeden onu boşama hakkı olduğunu belirtmektedir.⁴¹ Böylece Talmud, aile bütünlüğünü kadının kocasına saygısı üzerine kurmuştur diyebiliriz.

Ketubalara, erkeğin “kadına saygı ve itibar” göstermesi gerektiği de eklenmiştir⁴². Bazılarında ise “...ve kadının tüm ihtiyaçları” ifadesiyle erkeğin karısına karşı sorumluluklarının çerçevesi oldukça genişletilmiştir. Geniza dokümanlarındaki *ketubalarda* ayrıca erkeğin karısının izni olmaksızın yerleştikleri yerden veya şehir-

³⁶ Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 183.

³⁷ Ketuba için bkz. *Jewish Marriage in Palestine*, 2, 110, Bu ketubanın İng trc, 111-112.

³⁸ Sir Norman Anderson, *The World's Religions*, (Leicester: Inter-Varsity Press, 1975), 77.

³⁹ Süleyman'ın Meselleri bölümü çocukların nasıl eğitilmesi gerektiği noktasında önemli öğütler içermektedir.

⁴⁰ Avraham Grossman, *Pious and Rebellious Jewish Women in Medieval Europe*, çev. Jonathan Chipman (USA: Brandeis University Press, 2004), 219.

⁴¹ Bâbil Talmudu, Baba Batra 72a-b.

⁴² Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 170.

den ayrılmayacağı, kötü ve berduş insanlarla düşüp kalkmayacağı, kötü arkadaşlar edinmeyeceği ve eve bu tür insanlar getirmeyeceği şeklinde şartlar da eklenmiştir⁴³. *Ketubalar*da bu konuların açıkça belirtilmesi bize göre ailenin korunması adına hayatî önemi haizdir.

2.1. Cinsel Hayat

Alaha'ya göre “çok kadınla evlilik” meşru iken, “çok kocalık” yasaklanmıştır. Genellikle karı-koca ilişkisi (cinsellikle ilgili sorumluluk) kocaya yüklenmiştir. Tevrat, erkeğin karısını hiçbir şekilde “karılık hakkından” yani cinsel ilişkiden mahrum etmemesi gerektiğini belirtmektedir⁴⁴. Karı-koca eğer aralarında bu ilişkiyi bitirirlerse evlilik geçerliliğini yitirir. Çünkü bu, aynı zamanda Tanah'taki emre karşı çıkma anlamına da gelmektedir⁴⁵. Görüldüğü kadarıyla Talmud, kocanın karısıyla cinsel ilişkiye girmemek üzere yemin etmesini doğru bulmamaktadır. Koca, bu yemininden bir ya da iki hafta içinde dönmeli ve karısını bu haktan mahrum etmemelidir⁴⁶. Yahudilikte eşler arasında cinsel ilişki teşvik edilmiş ve cinsel perhiz hoş karşılanmamıştır. Bu konuların gerek Yazılı Tora'da gerekse Talmud'da açıkça belirtildiği görülmektedir. Eşlerin ne zaman birlikte olacaklarından tutun da hangi koşullarda çocukların sağlıklı ya da sağlıksız olabileceklerine kadar ayrıntılara rastlanmaktadır. Kız veya erkek çocuk sahibi olmak isteyenlerin neler yapacaklarına dair ifadeler bile mevcuttur⁴⁷. Bazı *ketubalar*da kadının cinsellik hakkından mahrum edilmemesi, açıkça olmasa da imâ yoluyla belirtilmiştir⁴⁸. Tabii bu arada hanımlarına cinsellik konusunda sıkıntı yaşatan sorumsuz erkeklerin (*moredim*) bir müeyyideye uğramadıkları görülse bile, *bet dinler* hanımların yanında yer alarak kocaya baskı yapmışlardır. Bu işin sonunun boşanmaya kadar gittiği ve bunu kabul etmeyen erkeklerin *ketubalarının* parasal anlamda her hafta fazlalaştırıldığı da ifade edilmektedir⁴⁹. Aile birliğinin kurulmasında en önemli unsurlardan birisi olduğu için cinsellik, terkedilmesi halinde sıkıntı yaratacak bir olgudur. Eğer kadın cinsellikten kaçınan taraf ise koca, kadının geçiminden sorumlu tutulmamaktadır.

Kadınla erkeğin cinsel ilişki sıklığının rabbiler tarafından da değerlendirildiği görülmektedir. Cinsel birliktelik özellikle kocanın işine, seyahatlerine ve özel hayatına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bunun sıklığı her günden altı ayda bir kereye kadar değişik periyotlar içerebiliyordu⁵⁰. Kocanın evde bulunmayışı ve

⁴³ Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, 389-390.

⁴⁴ Çıkış, 21/10.

⁴⁵ Bâbil Talmudu., Kiduşin 19b.

⁴⁶ Bâbil Talmudu, Ketubot 61b.

⁴⁷ Bu konularda örnek olması açısından bkz. Bâbil Talmudu., Ketubot 60b.

⁴⁸ Dokümanın metni için bkz. A. Mordechai Friedman, “Termination of the Marriage upon the Wife's Request: A Palestinian Ketubba Stipulation” *PAAJR* 37, (1969), 29-55.

⁴⁹ Detaylar için bkz. Schereschewsky, “Husband and Wife”, *EJ*, 9: 634-638.

⁵⁰ Bâbil Talmudu, Ketubot 61b.

kadının kocadan mahrum oluşu ile ilgili verilebilen süre, eğer koca işçi sınıfından ise bir hafta, öğrenci ise bir aydı. Daha sonraları Alaha, öğrencilere hanımlarından iki ya da üç yıl ayrı kalabilme hakkı tanımıştır. Başka şehirlere giden işçilerin ayda bir, uzak yerlere giden denizcilerin ise altı ayda bir cinsel ilişkiye girebilecekleri ifade edilmiştir⁵¹. Yahudilikte koca, ortalama haftada bir kez eşini cinsel yönden tatmin etmelidir. Rabbiler, çok eşli olan erkeğe, dörtten fazla hanım almaması hususunda tavsiyede bulunmuşlardır.

Yahudi inancının en temel unsurlarından biri olan Tevrat'tan yola çıkarak, Şabat günü cinsel birliktelik yaşamak çok rağbet görmüştür. Bazı Karaî *ketubalarında* “İsrâîloğulları arasında cârî olan âdet üzere koca, karısının cinsel ihtiyacını da karşılayacak” şeklinde bir ifade⁵² yer almaktadır ki, bundan, hem Rabbânîlerde hem de Karaîlerde cinsel ilişki sıklığının, dinî hassasiyetleri gözetmek şartıyla, eşlerin tercihine bırakıldığı anlaşılmaktadır⁵³. Bizce bu da gayet doğal bir durumdur.

2.2. İsyânkar Kadın (Moredet) ve Konumu

Yahudiliğe göre kadının kocası ile cinsel birliktelik yaşamak istememesi, bir “başkaldırı”, isyân anlamı taşımaktadır. Aslında bu, Talmud'a göre kadından çok erkek için daha onur kırıcı ve zor bir durumdur. Dolayısıyla kadının birlikteliğe karşı çıkması veya başkaldırması tahmin edilenden çok daha ciddi sonuçlar doğurabilecek bir gerçekliktir⁵⁴. Bu durumdaki bir kadının *ketubasından* haftalık yedi dinar indirim yapılır, sonrasında *ketubası* iptal edilirdi. Ancak bunun eski bir uygulama olduğu noktasında bazı iddialar vardır. Sonraki Tannâitîk döneme ait uygulama ise daha farklıdır: Dört haftalık bir süreç içerisinde, sinagogda her Şabat yapılacak ilânla, kadının kocasına karşı bu isyanı dile getirilecektir. Belirlenmiş bu sürecin sonunda mahkeme kadını son kez uyararak yanlışından dönüp dönmediğini sorgulayacaktır. Kadın hâlen kocasına karşı isyanını sürdürmeye devam ediyorsa, mahkeme kadını boşayacak ve *ketubasının* ödenmesini sağlayacaktır. Eğer kadın ayak diretiyorsa kocasından bir yıllığına hiçbir şekilde yardım almadan ayrılacak ve ondan sonra *ketuba* hakkının tamamını kaybetmiş bir şekilde boşanmış olacaktır⁵⁵. Benzer biçimde, eğer koca karısına karşı bu tip bir isyan sergilerse, karısına ait *ketubaya* haftalık üç dinar ekleme yapmak zorundadır. Koca, “Artık bu kadını ne bakar ne de beslerim” derse, karısını boşaması ve *ketubasını* kadına vermesi gerekmektedir⁵⁶. Bazı rabbilere göre kadın kin ve düşmanlık duyguları beslemeksizin kocasına isyân eder konumdaysa, çeyizini ve *ketubasını* tamamen kaybetmektedir.

⁵¹ Bâbil Talmudu, Ketubot 62a-b.

⁵² İfadenin geçtiği *ketuba* için bkz. Judith Olszowy Schlanger, *Karaite Marriage Documents from the Cairo Geniza, Legal Tradition and Community Life in Medieval Egypt and Palestine* (Leiden: Brill, 1998), 470.

⁵³ Arslantaş, *İslam Dünyasında Yahudiler*, 391.

⁵⁴ Bâbil Talmudu, Ketubot 64b.

⁵⁵ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 146.

⁵⁶ Bâbil Talmudu, Ketubot 63a.

Ayrıca kendisine ait mülkiyetin (mulug) geriye ne kadarı kaldıysa onu alabilmektedir.

Yahudilik açısından bir kadın hangi durumlarda kocasına karşı “isyankar, itaat-siz” olarak kabul edilmektedir? Bunlardan belki de en önemlisi şudur: Hâkim görüşe göre, kocasıyla cinsel birlikteliği reddetmek başlı başına bir isyân sebebi sayılmaktadır. Ayrıca nişanlı bir kızın koca adayıyla nikâhlanmayı reddetmesi ve karşı gelmesi de bize göre bu kategoriye giren bir davranış şeklidir. Ancak kadın kocasıyla anî duygu değişimleri sonucu herhangi bir nefret, kin duygusu olmaksızın bir arada yaşamak istemiyorsa, durum biraz daha hafifletici bir hâl almaktadır. Burada, daha önce de belirtildiği gibi bir yıllık ayrılıktan sonra koca bakımını sağlamadığı bu kadını *ketubasını* ödeyerek boşayabilmektedir. Diğer bir görüşe göre de kadın bir sene beklemeye mecbur edildikten ve cezalandırıcı bir tarzla değil ama kocası ile arasının düzelmesi için bir girişimde bulunulduktan sonra, eğer bu çaba sonuçsuz kalırsa kocası onu boşamaktadır. Bu durumda kadın *ketubası* ile ilgili herhangi bir hak kaybına uğramamış olmaktadır⁵⁷. Talmudik dönemin bütünü dikkate alındığında, *ketuba* içerisinde cinsel görevler veya sorumluluklarla ilgili özel bir şarta ve kayda rastlanmamaktadır. Belki de bunun sebebi cinselliğin zaten çok temel bir unsur olmasından dolayı *ketubaya* eklenmesinin gereksiz görülmesidir.

2.3. Kadının Temel İhtiyaçlarının Karşılanması

Yahudi kutsal metinleri sadece kadınlara sorumluluk yüklememekte aynı zamanda erkeklerin de yapmaları gereken bazı eylemleri açıkça belirtmektedir. Bu eylemler kadınların hakkı anlamına gelmektedir. Meselâ ateş yakılması⁵⁸, avcılık⁵⁹, hayvanların kesilmesi⁶⁰ gibi o dönem için çok önemli işleri yapan hep erkeklerdir. Kocanın en temel görevlerinden biri de karısının ihtiyaçlarını karşılamaıdır. Bu, ister ilk eşi olsun isterse sonradan almış olduğu cariyesi olsun değişmeyen bir olgudur⁶¹. Kocanın üzerindeki bu yükümlülük en az evlilik kurumunun ortaya çıkması kadar eskidir. Fakat yazılı metinlerde konu ile ilgili kesin bir emir veya uyarıya rastlanmamaktadır. Tanah'taki şu pasaj dikkat çekicidir: “Eğer cariyeyi oğluna nişanlarsa ona kendi kızı gibi davranmalıdır. Eğer ikinci bir kadınla evlenirse, ilk karısını nafakadan, giysiden, karılık haklarından yoksun bırakmamalıdır. Eğer bu üç hakkı ona vermezse, kadın karşılıksız özgür olacaktır”⁶². Bu pasaja göre Tannâim, kadının geçiminin sağlanması zorunluluğunun Tanah merkezli olduğunu belirtmektedir⁶³. Yani kadın ister cariyeye ister hür olsun, kocası onun yiyecek, giyim-

⁵⁷ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 148.

⁵⁸ Yeremya, 7/8.

⁵⁹ Tekvin, 25/27-30.

⁶⁰ Tekvin, 18/7.

⁶¹ Bâbil Talmudu, Ketubot 47b.

⁶² Çıkış, 21/10.

⁶³ Bâbil Talmudu, Ketubot 48a.

kuşam ve evli olmanın gerektirdiği birliktelik anlamında bütün ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Tüm bu haklar *ketuba* ile garanti altına alınmaktadır. Burada farklı bir görüşü de belirtmek yerinde olacaktır: Filistin ve Bâbil bölgesindeki Amoraïm yukarıda sözü edilen kadının beslenmesi, bakımının sağlanması konusunun Rabbinik bir görüş olduğunu savunmaktadır⁶⁴. Ancak Maimonides bunun Tanah'ın bir emri olduğunu düşünmektedir. Bize göre bu fikir ayrılıkları Yahudilik adına bir zenginlik olarak kabul edilmelidir.

Kadının geçiminin sağlanması ve bakımı için gerekli ölçü nedir? Tüm bunlar Ketubot risalesinde tartışılmış ve çeşitli ölçüler geliştirilmiştir. Genel olarak belirlenen bu ölçüler, kadının evlenmeden önceki yaşantısına ve alışkanlıklarına yani yaşam standartlarına uygun olmalıdır. Aksi takdirde kadın, evlendiği zaman, babasının evindeki şartları kocasının evindekilerle kıyasladığında sıkıntılı bir süreç başlayabilmektedir. Bu yüzden kadın kocasının sağladığı imkânlarla yükselmeli fakat kocasının yanında değeri düşmemelidir⁶⁵. En iyimser koşullarda bu ölçü ele alınacak olursa, koca, karısına haftalık iki kab⁶⁶ buğday veya dört kab arpa, yarım kab bezelye veya fasulye, yarım log⁶⁷ yağ, bir kab hurma veya incir, bunun dengi başka meyveler, yanında bulunan annesi için de ilaveten bir porsiyon daha yiyecek vermelidir⁶⁸. Koca, ayrıca tüm bunlara bakliyattan yarım kab daha eklemek zorundaydı. Daha zengin olan ailelerde, kadın için içecek alternatifi olarak şarap imkânı da sağlanmaktadır⁶⁹. Belki de şarap o dönemde bir imtiyaz ölçüsü olarak değerlendirilmektedir.

Yahudilikte kocanın, karısının giyim ihtiyaçlarını karşılaması yükümlülüğü, onun geçiminin ve bakımının sağlanmasının bir parçası olarak algılanmaktaydı. Rabbinler de bunun Tanah'ta bir zorunluluk olduğunu düşünmektedirler. Bu görüşle ilgili olarak Amoraïmin herhangi bir olumsuz fikre sahip olmadığı görülmektedir. Kadın, giyimi için hangi eşyaya sahip olmalıdır? Meselâ kış mevsiminin başlangıcında bir bere, korse veya kuşak, üç çift ayakkabı⁷⁰, elli zuzim/gümüş değerinde bir elbise gibi kayıtlara rastlanmaktadır⁷¹. Giysilerin nasıl olacağı konusu önemlidir; çünkü erkekler ve kadınlar asla birbirlerinin giydikleri elbiseleri giymeyeceklerdir. Yani ne erkekler ne de kadınlar birbirlerinin giyim-kuşam tarzını benimseyeceklerdir. Bu, Yahudilik açısından çok sert bir şekilde yasaklanmıştır. Burada kadının durumu da elbette önemlidir. Kadının mal varlığı, serveti ve sosyal mevkiî onun daha çok ve değerli eşya istemesine neden olabiliyordu. Meselâ bu kapsamda çeşitli

⁶⁴ Bâbil Talmudu, Ketubot 58b.

⁶⁵ Bâbil Talmudu, Ketubot 61a.

⁶⁶ Kutsal Kitap'ta geçen bir kuru gıda ölçüsü, 1 kab = 4 log = 1.22 lt.

⁶⁷ Kutsal Kitap'ta geçen bir sıvı ölçüsü, 1 log = ¼ kab = 0.31 lt.

⁶⁸ Bâbil Talmudu, Ketubot 64b-65b.

⁶⁹ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 152.

⁷⁰ Anatol Safanov, "Clothing Regulations Concerning", *UJE*, 3: 225.

⁷¹ Bâbil Talmudu, Ketubot 48a.

parfümler ve ipek giysiler önemli yer tutmaktadır⁷². Genellikle koca, ev âletlerine ek olarak karısına kilim, yaygı, hasır, bir yatak ve döşek, - daha zengin ailelerde ise bir baş yastığı - kap-kacak, kavanoz, matara veya ağzı dar şişe, mum ve lamba fitili vermek zorunda olduğu gibi⁷³; ayrıca, karısına, harcaması için haftalık nakit olarak bir *maneh*⁷⁴ vermekteydi. Verilen bu paraların geçinmek için yeterli olup olmadıklarının tartışma konusu olmuştur.

Yahudiliğin ilk dönemlerinde kocanın karısının geçimini sağlama ve giysilerini temin etme zorunluluğunun nişan ile başladığı görülmektedir⁷⁵. Daha sonraki dönemlerde bunun nişanla değil, nikâhla başladığı kabul görmüştür. Kocanın kendi ihmâlinde kaynaklanan bir sebeple nikâhın gecikmesi, karısına karşı bu sorumluluklarından kurtulması anlamına gelmemektedir. Yani koca, nikâhın ertelenmesinden sonraki süreçte nikâh gerçekleşinceye kadar kadının geçimini sağlamalı ve giyim - kuşamını temin etmelidir⁷⁶. Bu durum ancak boşanma ile sona ermekte ve boşandıktan sonra kadın bir başkası ile evleninceye kadar sürmektedir. Kadının *ketuba* haklarına göre bir başkasıyla evlenmediği sürece, onun geçiminin sağlanması ve beslenmesi kocası tarafından karşılanmak zorundadır.

Kocanın karısına karşı bu temel yükümlülükleri ona sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak benzer bir durum kocaya kadının kazançlarına da sahip olma hakkını vermektedir ki, bu da *ketubaya* dayanmaktaydı. Yasa, kadının bakımı ile kazançları arasında bir uygunluk, bir benzeşme kurmaktaydı⁷⁷. Kadının bakımı ve ihtiyaçlarının sağlanması karşılığında Talmud, kocaya kadının kazançları üzerinde bir hak tanımaktaydı⁷⁸. Bu bir açıdan mantıklı görülebilir; çünkü aile içi barışı ve huzuru koruma adına koca lehine kadının verdiği bu taviz ailenin bütünlüğü noktasında oldukça etkili olmuştur.

Kadının ev içindeki günlük sorumluluklarına gelince, bunların geniş bir yelpazeye yayıldığı görülmektedir. En önemlileri un öğütme, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, yün örmek, çocuklara bakmak, kocasının yatağını hazırlamak, yine kocasının yüzünü, ellerini ve ayaklarını yıkamak gibi görevlerdir⁷⁹. Tabii ki bu görevler koca için geçerlidir ve koca, bu tür hizmetleri bir başkası adına karısından isteme hakkına sahip değildir. Çünkü böylesi bir tutum kadının konumuna uymayan, yakışsız ve zararlı bir duruma yol açabilir⁸⁰. Kadının kocasına karşı yerine getirmesi

⁷² Bâbil Talmudu, Ketubot 66b.

⁷³ Bâbil Talmudu, Ketubot 65a.

⁷⁴ Bir *maneh* 100 zuz'a karşılık gelmektedir. Bkz. Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, 355.

⁷⁵ Bâbil Talmudu, Ketubot 67a.

⁷⁶ Bâbil Talmudu, Ketubot 57a.

⁷⁷ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 153-154.

⁷⁸ Bâbil Talmudu, Ketubot 47b.

⁷⁹ Bâbil Talmudu, Ketubot 59b, 61a.

⁸⁰ Bâbil Talmudu, Ketubot 61b.

gereken sorumlulukları bir başkasına yüklemesi de kabul edilemez. Bazı işlerini kölelere devredebilse de, kadının, kocası ile ilgili özel görevlerini -yatağını hazırlamak, yüzünü ve ayaklarını yıkamak gibi- bir başkasına yaptırması hoş karşılanmamıştır. Ailede kadının evi geçindirmek gibi bir görevi olmadığı gibi, ayrıca ondan evin giderlerine katkı sağlamasının beklenmesi de söz konusu değildir. Bu zaten Yahudilikte çok da alışılmış bir durum değildir.

Kocanın karısına karşı yükümlülüklerini yerine getirmedeği durumlarda ne gibi sonuçlarla karşılaşacağı bir başka konudur. Eğer koca gönüllü ve bile isteye karısının bakımını sağlamaktan vazgeçecek olursa karısından ayrılmaya zorlanmasına ilaveten karısının *ketubasını* da ödemek zorundadır. Mahkeme, kocayı karısının bakımını sağlama noktasında bazı yöntemlerle baskı uygulayabilir. Daha ileri durumlarda rabbiler isyânkar (*mored*) kocaya bazı disiplin cezaları da verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir⁸¹. Koca, fakirlikten dolayı karısının geçimini sağlayamıyorsa, mahkeme koca adına kadının *ketubasına* şu eklemeyi yaptırmaktadır: “Ve ben çalışacağım, karımın geçimini temin edeceğim.” Fakat yaygın olan görüşe göre kadın böyle bir durumda evliliği kurtarmayı değil de, boşanmayı ve kocasının kendisine *ketubasını* ödemesi yolunu tercih ederdi. Çünkü koca, artık karısının geçimini sağlayamayacağı ve buna gücünün yetmediği ikrarında bulunursa, Yasa'nın açık hükmüne göre karısını boşama dışında bir seçeneği kalmamış olur ve sonunda karısına *ketubasını* ödemek zorunda bırakılırdı⁸².

Kadınların bu sayılanlar dışında kocalarından; aile fertlerini ziyaret etme, mehirlerini ellerinde tutma, kocalarının her yönden temiz ve iffetli olmalarını ve gerektiğinde kadınlarının defin işlemlerini bir görev olarak yerine getirmelerini isteme hakları vardır. Ayrıca, eğer koca ölürse kadın bir süre için evinde oturmaya devam edebilir, *ketubada* belirtilen diğer haklarının da kendisine ödenmesini isteyebilirdi⁸³. Tüm bunlar kadının, evlilikten doğan en doğal ve karşılanması gereken haklarıdır.

2.4. Sağlık Yardımı ve *Ketuba*

Yahudilikte koca, karısının hastalığı süresince onun ilaç ve sağlık hizmetini sağlamakla yükümlüdür. Mişna, bu durumu evlilikten ayrı bir zorunluluk olarak kabul etmektedir. Ancak gerçekte bu durum kadının geçiminin sağlanması zorunluluğunun bir uzantısıdır. Bunlara ek olarak doktorların yazdığı reçetelerin ödenmesi zorunluluğu da yukarıdakilere eklenebilir. Yine de gerek Talmud'da gerekse Talmud sonrası eserlerde böyle bir zorunluluğa işaret eden özel bir cümle ya da ifadeye *ketubalarda* rastlanmamaktadır. Muhtemeldir ki; bu yükümlülükler *ketubanın* içinde kadının geçimi ile ilgili cümlelerin arasına serpiştirilmiştir.

⁸¹ Bâbil Talmudu, Ketubot 77a.

⁸² Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 157.

⁸³ Lisa Aiken, *To Be a Jewish Women* (New Jersey: Jason Aranson Inc, 1993), 142-146.

Bir insanın geçimini sağlamak ile onun tıbbî açıdan masraflarını karşılamak arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Alaha bu konuda kesin bir sınır çizmiştir. Koca, karısının barınma, giyim-kuşam, yeme-içme gibi ihtiyaçlarını cârî gider olarak zaten karşılamaktaydı; ancak tıbbî yardım sonucu oluşan hastane ve doktor giderleri, uzun süren hastalıkların masrafları bu yükümlülüklerin içine girer miydi? Burada tedavinin uzaması sonucu artan hastane ücretleri kocaya ağır bir yük getirebilmektedir. Koca, karısının bu çok pahalı tıbbî masraflarını karşılamak zorunda mıdır? Bunun cevabı Filistin Talmudu'na göre şöyledir: Koca, karısının mevcut sağlık hizmetini ödemek zorundadır ancak tıbbî tedavi sonucu oluşacak yüklü miktarlardaki faturayı ödemeye zorlanamaz. Kocadan beklenen ise, nasıl karısının yiyecek ihtiyacını karşılıyorsa ilaç gereksinimini de karşılamasıdır⁸⁴. Gerek Bâbil gerekse Filistin geleneklerine göre kadına, dul kaldığı sürece kocasının mülkünden destek olunmalıdır. Ayrıca mirasçıları da tıbbî yardım ve yiyecek konusunda sıkıntı çıkarmamalıdır. Böyle bir durumda kadın *ketubası*ndaki bu haklardan faydalanacaktır⁸⁵. Bizce bu kadın için en doğal haklardan birisidir.

Netice olarak sağlık yardımı ile kadının geçimini sağlama birbirinden oldukça farklı kavramlardır. Çünkü bir kadına geçimi için ne kadar harcanabileceği koca için tahmin edebileceği bir şey iken, hastalığının iyileşmesinin bedelini hesaplayabilmek pek mümkün görünmeyen bir durumdur. Karısına bir ömür boyu bakmak zorunda kalan bir koca için bu bir yıkım anlamına gelebilirdi. Bu yüzden ekonomik anlamda kocanın bu işten nasıl sıyrılacağı veya neler yapabileceğine ilişkin olarak Yasa, kocaya karısını boşama hakkı verebilmektedir: “İşte *ketuban* burada ve seni boşuyorum. Git ve tedavini ol⁸⁶”. Kanaatimize göre bu hak, sanki kocaya verilmiş bir ayrıcalık gibidir. Belki de bu boşama hakkı veya izni daha önceki dönemlerde geçerli olan bir görüşü yansıtmaktaydı. Çünkü kadının en hassas ve en zor zamanı olan hastalığı esnasında onu boşamak pek de hoş karşılanacak bir durum değildir. Koca, en azından karısı hastalığını atlatana dek onu boşamamalıdır.

2.5. Fidyeye ve *Ketuba*

Eski dönemlerde korsanlık, yolculuk esnasındaki soygunlar, kasabalara yapılan bedevî saldırıları ve savaşlar insanların tutsak edilmesine yol açabiliyordu. Ele geçirilen insanları köle haline getirmek çeşitli yöntemler uygulanabiliyordu. Bu tutsaklık yahut kölelik tehlikesi en çok da kadınlar açısından sıkıntı yaratmaktaydı. Fidyeye, esiri/köleyi kurtarmak için gerekli bir uygulamaydı. İstenen fidye miktarını aile karşılayamıyorsa, toplum bunu çeşitli yardım kuruluşları veya hayır kurumlarından karşılamak durumunda kalırdı. Toplum adına belki de en kutsal vazifelerden

⁸⁴ Bâbil Talmudu, Ketubot 52b.

⁸⁵ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 163.

⁸⁶ Bâbil Talmudu, Ketubot 51a.

birisi esiri kurtarıp özgürlüğüne kavuşturmakta⁸⁷. Belki de toplum bu davranışlarının Rabbin katında övgüye layık bir davranış olduğuna inanmaktaydı.

Yahudilikte “esirlerin kurtarılması övülmeye değer bir davranış⁸⁸” olarak kabul edilmiştir. Böylesi bir durum vuku bulduğunda eğer bir kız için fidyeye isteniyorsa, Yasa, kızın fidyasının ödenip kurtarılması görevini öncelikle babasına vermektedir. Eğer kadın evliyse bu görev kocasının yükümlülüğündedir⁸⁹. Burada bir eklemeye gerekirse açıkça bazı rabbiler (Rabbi Yose ve Rabbi Yudah gibi), kıza ait mülkiyet (mulug) işletilmek ve faydalanılmak üzere babaya verilmişse, kızın zor durumda iken fidyasını de babası yani onun mülkünden faydalananın ödemesi gerektiğini belirtmektedirler⁹⁰. Daha sonraki dönemlerde Yasa, babanın kızı için fidyeye ödemesi gibi yasal bir zorunluluğunun olmadığını belirtmektedir⁹¹. Ancak bu durumda babanın, kızını kurtarmak adına ahlâken bir zorunluluk hissedip hissetmeyeceği de önem kazanmaktadır. Kızı için fidyeye istenen babanın nasıl davranması gerektiği de önemlidir. Aslında Yahudilikte, özellikle ilk dönemler itibarıyla kızlar babaları için istenmeyen bir yük gibidir, bir sorumluluk kaynağıdır. Kızını yüklü bir çeyizle evlendiren baba zaten gönüllü ya da gönülsüz bir biçimde kızının yükünü çekmiş olmaktadır. Bu yüzden Yasa, babaya daha fazla yük yüklemenin haksızlık olacağını düşünmüş, eğer maddî gücü varsa ve gerçekten fidyeyi ödemek istiyorsa, babayı vicdaniyla baş başa bırakmıştır. Baba kızı adına fidyeyi ödemezse, mahkeme onu ödemeye zorlayamamakta; bunun sonucu olarak da toplum fidyeyi kendi aralarında topalayarak ya da paylaşarak ödemektedir. Muhtemelen *ketubada* da bu durum bir zorunluluktan ziyade gönüllü bir eylem olarak belirtilmiştir⁹².

Kocanın karısını kurtarmak için fidyeye ödeme zorunluluğu, Yasa'nın gelişme süreci ile orantılı bir şekilde pekişmiştir. Gerçekte koca bunu sırf yasal bir zorunluluk olarak yapmalıydı ve muhtemeldir ki bu da toplum baskısı sonucu oluşan bir durumdur. Daha sonraları koca bunu özel bir şart olarak *ketubada* üstlenmiş ve belli bir cümle ile ifade etmiştir. Fidyeyi ödemek suretiyle koca hem sözü edilen yasal zorunluluktan kurtulmakta hem de toplumun kendisine yüklemiş olduğu sorumluluğu yerine getirmiş olmaktadır⁹³. Belli ki koca için bu durum büyük önem arz etmekteydi.

Eğer koca İsraili ise *ketubaya* şu cümleyi eklerdi: “Eğer sen (karı) esir düşecek olursan, seni kurtaracağım ve seni tekrar karım olarak alacağım⁹⁴”. Koca, kohen ise

⁸⁷ Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 347.

⁸⁸ Bâbil Talmudu, Baba Batra 8b.

⁸⁹ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 164.

⁹⁰ Tosefet Ket. 4.1.

⁹¹ Bâbil Talmudu, Ketubot 47a.

⁹² Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 347.

⁹³ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 165.

⁹⁴ Bâbil Talmudu, Ketubot 51a.

ketubaya şunu yazardı: “Eğer sen esir düşecek olursan, seni kurtaracağım ve seni yaşadığın yere döndüreceğim”⁹⁵. Kaçırılan ve fidye istenen kadın, esir edildiği süre içerisinde kaçırılanlar tarafından şiddete uğratılmış ve cinsel anlamda kirletilmiş olabilir. Bu olasılıktan dolayı bir kohen esir edilmiş karısıyla asla bir daha aynı evde yaşamayacaktır. Ayrıca, karısına yazdığı *ketubada*, “Seni karım olarak geri alacağım” diye de yazamayacak; karısını yaşadığı yere geri döndüreğine dair söz verebilecektir⁹⁶. Öte yandan eski bir kurala göre koca kohen sınıfından olmasa bile karısı fidye için kaçırılmış ve tecavüze uğramışsa, koca onu boşamak zorundadır. Benzer bir kural Karaîler için de geçerlidir. Bu Alaha'nın kaynağının Makkabiler kitabı⁹⁷ olduğu, eski bir Mişna'da ve Talmud'un bazı pasajlarında da geçtiği görülmektedir⁹⁸.

I. ve II. yüzyılda yazıldığı sanılan iki Aramî evlilik kontratında yukarıdaki gibi fidye ile ilgili bir cümle yazıldığı görülmektedir. Yahudiliğin ilk dönemlerinde de nişanlanan kız her anlamda kocasının eşi sayılmaktaydı. Bu yüzden, ilk dönem Yasa'da, kadın için fidye ödenmesi zorunluluğu nişan ile başlamaktadır. Daha sonraki süreçte, her nasılsa nişanlı kızın yine de babasının evine ait olduğu fikri ile *ketuban*ın nişanlılık döneminde yazılması olgusu giderek nikâh ile yer değiştirmiş ve böylece Yasa değişmiştir. Yeni Yasa'ya göre, nişanlılık döneminde damadın fidye ödeme zorunluluğu ortadan kalkmış ve bu zorunluluk ancak nikâh ile gerçekleşecek bir hâl almıştır⁹⁹. Esir düştükten sonra kadını geri alma ve onunla yaşama zorunluluğu geçici de olsa Tosefta'da şu şekilde imâ edilmiştir: “Eğer koca karısını tutmak isterse yanında tutabilir, istemezse karısını boşar ve *ketubasını* öder”¹⁰⁰. Bu konuyu Maimonides de tartışmış ve şöyle demiştir: “Eğer koca bir Yahudi ise (kohen değilse) karısını geri alabilecek, karısı da ona döndüğünde isterse sonradan karısını boşayabilecek ve akabinde *ketubasını* ödeyecek.”¹⁰¹ Bu konuda farklı bir görüş de şöyledir: Bâbil geleneğine göre koca, karısının fidesini ödeme yükümlülüğünü, karısının mülkiyetinden yararlandığı için yerine getirmek zorundadır. Ancak Filistin geleneği açısından olaya bakıldığında böyle bir uygulamanın olmadığı görülmektedir.

Kadının fidye miktarı ile ilgili iki Tannâitik geleneğin varlığı öne sürülmektedir. Fidyeye için ne kadar ödeneceği, bunun maksimum oranının ne olduğu meselesi de tartışma konusudur. Eğer kadın ilk defa esir düşmüş veya kaçırılmışsa, kocası onun adına on kölenin değeri ölçüsünde bir fidye ödemeli; diğer bir görüşe göre ise koca, kadının *ketubasında* yazılı değer on katını ödemelidir. Olay birden fazla cereyan etmişse o zaman *ketubadaki* miktarın ödenmesi yeterli olmaktadır. *Ketuban*ın içeri-

⁹⁵ Bâbil Talmudu, Ketubot 51a.

⁹⁶ Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 348.

⁹⁷ Makkabiler, 33/3-9.

⁹⁸ Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 352.

⁹⁹ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 166.

¹⁰⁰ Tosefta Ket. 4. 5.

¹⁰¹ Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 354.

ğinde yer aldığına inanılan fidye ile ilgili koşul, Mabed dönemi evlilik anlaşmalarının en eskisi konumundadır. Talmudik dönem sonrasında Filistin bölgesinde fidye ile ilgili cümleler içeren iki adet *ketubaya* rastlanmıştır¹⁰². Günümüz dünyasında ise fidye probleminin son bulmasıyla artık *ketubalarda* bu türden cümlelerin varlığına şahit olunmamaktadır.

2.6. Kadının/Eşin Defni ve *Ketuba*

Karısının defin görevini sağlamak kocanın bir diğer önemli yükümlülüğüdür. Tarihsel olarak bu görev, Yahudiliğin erken döneminde İbrahim peygamberin karısı Sarah'ı¹⁰³, Yakub peygamberin de eşlerini¹⁰⁴ (Rahel ve Lea) gömme işlemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Diğer bazı yükümlülüklerde olduğu gibi kadının gömülmesi işlemi de Tanah'taki bir emirden ziyade rabbilerin görüşlerini içermesi bakımından rabbinik bir kurum olarak görülmektedir¹⁰⁵. I. Mabed Dönemi'ne kadar geri gidilecek olursa *ketubada* kocaya ait şöyle bir ifadenin varlığından bahsedilmektedir: “Eğer sen (karı) ölecek olursan, seni ben gömeceğim”. Ancak gerek Mişna'da gerekse Tosefta *Ketubada* böyle bir formül açıkça belirtilmemektedir¹⁰⁶. *Ketubada* açıkça belirtilmiş olmasa da veya böylesi bir ifadeye rastlanmasa da, bu zorunluluk kocanın yasal olarak yerine getirmesi gereken bir görevdir.

Talmud'a göre, defin işlemi yerel geleneklere ve kocanın toplumsal statüsüne uygun olarak yapılmalıdır¹⁰⁷. Talmud ve ardından gelen klasik eserlerde, kocanın ortada olmaması veya defin işlemi reddetmesi durumunda rabbinik mahkeme tarafından kadının defni ve masrafların kocasının satılan mallarından elde edilmesinin gerekliliği belirtilmektedir. Burada mahkeme, kadının gömülmesinde, onun geçiminin sağlanması mecburiyetine göre daha hoşgörülü bir tavır takınmaktadır. Bunun da temel sebebi, defin işlemi geciktirmenin ölüye saygısızlık anlamına geleceği düşüncesidir. En fakir koca dahi karısının gömülmesi için bir mezar yeri ve bir cenaze töreni hazırlamak zorundaydı. Ayrıca, cenaze töreninde en az iki adet flüt ve ağlayan bir kadın bulundurulmalıydı¹⁰⁸. Muhtemelen bu uygulamaların temelde yerleşik hayatın izlerini görmek mümkündür.

Kocanın, karısının defin işlemi tamamlaması zorunluluğu, erken dönemlerden beri evlilik ilişkisinin/aile olmanın doğal bir sonucuydu. Bu yüzden, bunun, Talmudik literatürde özel bir emir olarak algılanmaması şaşırtıcı bir durum değildir. Orta-

¹⁰² Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 168.

¹⁰³ “Ve bundan sonra İbrahim karısı Sarah'ı, Kenân diyarında, Mamre (o Hebrondur) karşısında, Makpela tarlasının mağarasına gömdü” (Tekvin, 23/19).

¹⁰⁴ “Ve ben Paddandan geldiğim zaman, Kenân diyarında, yolda, Efrata daha biraz mesafe kalmışken, Rahel yanımda öldü ve onu orada, Efrat yolunda gömdüm” (Tekvin, 48/7).

¹⁰⁵ Bâbil Talmudu, Ketubot 47b.

¹⁰⁶ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 169.

¹⁰⁷ Bâbil Talmudu, Ketubot 48a.

¹⁰⁸ Bâbil Talmudu, Ketubot 46b.

çağ döneminde yazarların çoğu farklı kaynaklara yönelerek konuyu açıklamaya çalışmışlardır. Bazıları ise bu zorunluluğu açıktan ya da dolaylı olarak *ketuba* şartlarından ayırmaktadırlar. Ancak Maimonides ve onunla birlikte bazı âlimler dolaylı da olsa kadının kocası tarafından gömülme yükümlülüğünün - *ketubada* yazılı olmasa bile - evliliğin altı zorunlu şartından biri olması gerektiğini düşünmektedirler¹⁰⁹. Eski dönem Yasa, kocaya kadının gömülmesi zorunluluğunu nişanlılık döneminde yüklemiştir. Ancak gerek nişan bağlarının gücünü yitirmesi gerekse de *ketuba* yazma zorunluluğunun nikâhtan önce belirlenmeye başlaması kocayı bu yükümlülük konusunda daha serbest bırakmıştır. Koca, bu yükümlülüğü nişanlı olduğu dönemden itibaren karısı ile nikâhlanıncaya dek üzerine almış olmaktadır¹¹⁰. Bu durum onlar için olağan bir sonuçtu. Koca, karısının evlenmeden önceki borçlarını da ödemek zorunda değildir. Ancak konuyu abartanlar olmuş ve kocanın, karısının manevî anlamda arınmak için sunaklara adayacağı kurbanların ücretlerini bile karşılaması gerektiği yolunda açıklamalarda bulunmuşlardır. Görüldüğü kadarıyla *ketubada*, yukarıdaki zorunlulukları ifade eden cümlelere rastlanmamaktadır.

Sonuç

Yahudilik, evliliğe özel bir anlam yüklemiş ve âdeta onu kutsallaştırarak toplum için olmazsa olmaz bir konuma yükseltmiştir. Evlilik öncesi sözleşme adını verebileceğimiz *ketuba* ile de kadını ekonomik anlamda güvence altına almıştır. *Ketuba*, erkeğin kadının haklarına saygı duyacağı anlamına gelmektedir. Burada aile hayatıyla ilgili birçok noktaya da değinilmeye çalışılmıştır. Bu sözleşmenin varlığı hakkında tartışmalar olsa da, Yahudi evliliklerinde her zaman karşımıza çıktığını belirtmek gerekir. Yazılı bir metin haline gelmeden önce sözlü bir hitap tarzında her zaman mevcuttur.

Ketuba sık sık kadına verilen mehir ile de eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu sözleşme kadının bir nevi ekonomik bağımsızlığı anlamına gelmekteyse de bazı durumlarda kadın bundan mahrum kalabilmekteydi. Özellikle Yahudi ailesinde kadının kocasına mutlak itaati ön plandadır. Aile olmak ve kalabilmek Yahudilikte çok önemlidir. Bunun güvencesi de uyumlu bir evliliktir. *Ketubadaki* şartlar işte bu uyumlu birlikteliği devam ettirmek adına çok değerlidir.

Ailede kadın, kocasına saygı duymalı, onun emrinden çıkmamalı, saygıda kusur etmemelidir. Ancak aile içi sorumlulukları sadece kadına yüklemek doğru değildir. Erkeğin/kocanın da karısına karşı bazı yükümlülükleri vardır. Bunlar arasında kadının giyim-kuşam ihtiyaçlarının karşılanması, barınması, yiyecek gereksinimleri gibi *ketubasında* yazılı birçok şey sayılabilir. Öyle ki, erken dönemlerde, kadının kaçırılması halinde fidye vererek kurtarılması bile *ketubaya* dâhil edilmiştir. İsyankâr (moredet) kadının kocasını dinlememesi, emirlerine uymaması, onu küçük düşürecek hareketlerde bulunması halinde *ketubası* ödenmeksizin boşanabileceği

¹⁰⁹ Friedman, *Jewish Marriage in Palestine*, 1: 444.

¹¹⁰ Epstein, *The Jewish Marriage Contract*, 170.

belirtilmektedir. Ancak kadının temel ihtiyaçlarının karşılanması dışında, sağlık yardımı ve defin işlemlerinde *ketubada* yazıldığı takdirde kendisine destek olunması gerektiği de konu edilmiştir.

Sonuç olarak; *ketuba* temel haklar itibariyle ve ekonomik açıdan kadının güvenesi iken sonradan bunlara yukarıda sayılanlar da eklenmiştir. Kadın, yüz kızartıcı ve kocasını kk düşürücü bir eylem sergilemediği sürece *ketubasındaki* haklara sahip olmuş ve aile içi sorumluluklar noktasında sıkıntı yaşamamıştır.

Kaynakça

- Aiken, Lisa. *To Be a Jewish Women*. New Jersey: Jason Aranson Inc, 1993.
- Anderson, Sir Norman. *The World's Religions*. Leicester: Inter-Varsity Press, 1975.
- Arslantaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler, Abbâsi ve Fatımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Ben- Sasson, Menahem. "Genizah Cairo". EJ, 7: 460-481.
- Biale, Rachel. *Women and Jewish Law, An Exploration of Women's Issues in Halakhic Sources*. New York: Schocken Books, 1987.
- Cohn, Markus. "Kethubah", *The Universal Jewish Encyclopedia* (UJE). Ed. Isaac Landman. New York: Universal Jewish Encyclopedia Co. Inc, 1948.
- Davidovitch, David. *The Ketuba Jewish Marriage Contracts Through The Ages*. New York: Adama Books, 1905.
- Encyclopedia Judaica (Second Edition). ed. Skolnik Fred. Jerusalem: Keter Publishing House, 2007.
- Epstein, M. Louis. *The Jewish Marriage Contract, A Study in the Status of the Woman in Jewish Law*. New York: Jewish Theological Seminary of America, 1927.
- Friedman, A. Mordechai. "Termination of the Marriage upon the Wife's Request: A Palestinian Ketubba Stipulation", *PAAJR* 37, 1969. 29-55.
- Friedman, A. Mordechai. *Jewish Marriage in Palestine*. C. I-II, Tel Aviv-New York: The Jewish Theological Seminary of America, 1980.
- Grossman, Avraham, *Pious and Rebellious Jewish Women in Medieval Europe*. Trc. Jonathan Chipman, USA: Brandeis University Press, 2004.
- Habermann, Abraham Meir. "Genizah", EJ, 7: 460.
- Jacobson, David S. "Family and Family Life". UJE, 4: 242.
- Kaplan, Aryeh. *Made in Heaven, A Jewish Wedding Guide*. Jerusalem: Moznaim Publishing Corporation, 1983.
- Mielziner, Moses. *The Jewish Law of Marriage and Divorce in Ancient and Modern Times and Its Relation to The Law of State*. 2.Bs. New York-Cincinnati: Bloch Publishing Company, 1901.
- Maimonides, Moses. *The Code of Maimonides (Mishneh Torah)*. Book Four, C. XIX, ed. Leon Nemoy. Yale Judaica Series, 1972.
- Mantel, Hugo. "Sanhedrin", EJ, 18: 21-23.
- Noble, Shlomo. "The Jewish Women in Medieval Martrology", *Studies in Jewish Bibliography History and Literature*. Ed. Charles Bolin. New York: Ktav Publishing House Inc, 1971. 347-355.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

- Sabar, Shalom. *The Beginnings and Flourishing of Ketubbah Illustration in Italy: A Study in Popular Imagery and Jewish Patronage During the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Los Angeles: University of Columbia, 1987.
- Safanov, Anatol. "Clothing Regulations Concerning". *UJE*, 3: 225.
- Schereschewsky, Ben-Zion. "Husband and Wife", *UEJ*, 9: 634-638.
- Schimmel, Annamarie. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kırkambar yayınları, 1999.
- Schlanger, Judith Olszowy. *Karaite Marriage Documents from the Cairo Geniza, Legal Tradition and Community Life in Medieval Egypt and Palestine*. Leiden: Brill, 1998.
- The Babylonian Talmud. ed. Isidore Epstein. London: The Soncino Press 1938.
- Vana, Liliana. *Yahudilikte Kadın*. Trc. Mehmet Aydın. Konya: NKM Yayınları, 2013.
- Wald, Stephen G. "Meir", *UEJ*, 13: 776.
- Zeitlin, Solomon. "The Origin of the Ketubah", *JQR*. 24 (1933-34), 1-30.